

- Toksöz, G. ve Erdoğan, S. (1998). *Sendikali Kadın Kimliği*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Uysal, A. (2001). "Devletin Güvenliği ve Toplumsal Muhalefet Eylemleri : 'Kalemler Çete' Örneği." *Birikim* 146: 64-84
- Yücekök, A. N. vd. (1998). *Tanzimattan Günümüze İstanbul'da STK'lar*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yay.

Kimlik, Mekan ve Yer Deneyimi

Özet

Mekan, içinde yaşayanları dışındakilerden ayıran, fiziksel somutun içine kodlanmış bir boşluktur. Fiziksel özellikleri ile oluşan iç-dış ayrımı, kimlik kavramının ana fikrini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımla, kimlik düşüncesinin özü mekansaldır. Mekanlar, belleğin içinde saklanan bilgiye göre şekillenen nesnelere sahiptir. Duvarları ardında sadece yaşamak için oluşturulmuş bir boşluktan öte, geleneklerin, alışkanlıkların kısaca toplum bilgisi ve deneyimi sıkıştırılan yaşam boşluklarıdır. Yer ise, bireyin üzerinde yaşadığı toprakla ve oradaki yaşam deneyimine bağlı şekillenen fenomenolojik bir kavramdır. Aslında bir coğrafya terimi olan yer, soyut ve bireyin "dünyada olma" halini şekillendiren bir tanımlamadır. Yer kavramsal olarak, mekanı ortaya çıkaracak deneyimi, üzerinde yaşayanlar ile etkileşimi sonucu var eder. Yer deneyimi, bir birinin içine geçmiş çok katmanlı bir oluşumdur. Mekansal üretim, bu oluşumun maddeleşmiş halidir. Bu yaklaşımlar altında mekanların, belleğin saklama kapları olduğu düşünüldüğünde, fiziksel varlıklarını oluşturan nesnel özelliklerinin toplumsal ve kültürel kimliği zamanlar arasında aktaran birer aracı olduğu var sayılabilir.

Burak Asiliskender
Erciyes
Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi

Identity, Space and Spatial Experience **Abstract**

Space and identity are the concepts of definition, which linked each other. Space is a concrete element that separates people in its inside from outside with its physical features. This is description of inhabitant of that space from others. If identification is summarized that a concept of confliction of similarity and incongruity, it could be said that; the main idea of this process is spatial. And space is the living area, which occurs inside of this definition process physically. Being in a space is linked with sharing same codes of life of inhabitants. Space occurs itself by this shared memories. Place, which is a geographical term, is a phenomenological concept that occurs with the relationship between human being and his living area. It is an abstract definition of "being-in-the world". Place phenomena is occurred by the spatial experiment of human in the world, which is so complex and multi-layered process. Spatial production is the concreteness of it. It could be suggested that space is a transition element of cultures and social identities between different time zones, with this approach.

Kimlik, Mekan ve Yer Deneyimi

1 Heidegger felsefesine göre birey, kendinin farkındalığını kazanarak var olur. Kişinin kendini fark etmesi ise, çevresindeki diğer bireyler ve doğayla karşılıklı iletişim halinde olmasıyla yakından ilişkilidir. Dünyanın içinde olmak, her şeye karşı deneyim kazanmak ve üzerinde düşünmek ve kendi varlığını ispatlamaktır. Aksi, hacimsel bir tanımlama yapsa da, varlık olarak ifade edilemez.

Önsöz

Kimlik, bireylerin ya da toplumların yaşam deneyimlerine bağlı şekillenen bir kavramdır. Deneyimlerine bağlı ortaya çıkan tanımlamalar ile bireyler ya da toplumlar kendilerini diğerlerinden ayırır. Mekan da, içinde yaşayanları dışındakilerden ayıran, fiziksel somutun içine kodlanmış bir boşluktur. Fiziksel özellikleri ile oluşan iç-dış ayrımı, kimlik kavramının ana fikrini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımla, kimlik düşüncesinin özü mekansaldır. Dolayısıyla, mekan ve yer deneyimi incelemesi ile, kimlik kavramının mimari yansımalarını açığa çıkaracak kuramsal bilgi elde edilebilir. Kimlik, birliktelik-ayrılık çatışmasından doğan bir kavram olarak özetlenirse; mekan bu ayrımı oluşturan fiziksel sınırların içinde kalanların yaşam alanıdır. Mekan, bireyin "kendi" gibi olanlar ile ortak yaşam sürdürdüğü hacimsel bir kimlik tanımlamasıdır.

Ortak mekanın sınırları içinde yaşayanların birlikteliği, aidiyet kavramını doğurur. İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren çevresi ile iletişim içinde olan bir varlıktır. Var olma, Heidegger(1996)'e göre, dünyanın içinde olmak (*being in the world*) olarak nitelendirilmiştir. Dünyanın içinde olmak olarak var olmak; bu varlığın kastettiği biçimde dünyada olmak demektir, yani *görevini yerine getirir, iş görür, işini tamamlar, aynı zamanda inceleme durumunda* olmaktır. Dünyanın içinde-olmak, işlemek, özen göstermektir.¹ Thilly'e göre, Heidegger felsefesinin temel sorunu, insanoglunun yaşam ve varlığından yoğunlaşmış olarak, onun zamansal ve tarihsel karakterini göz önünde

bulunduran, varlık sorunudur. Heidegger, bireysel insanı kendisi, çevresi ve diğer insanlar ile olan ilintisi çerçevesinde çözümler. Bireyin, görevini yerine getirmesi ya da işler durumda olması, çevresiy-le iletişimine, üretimine ve tüketimine bağlıdır. Toplumsal yaşama dahil olmakla eş anlamlı olan işlerlik eylemi, bireyin, ihtiyaçlarına bağlı kurduğu iletişim sonucunda belirli sınıflamalar yapmasını sağlar. Çevresindekileri, bu sınıflamalar sonucunda ayırır, ortaklıklar kurar. Bireylerin bu ortaklıkları, kendileri gibi olanlar ile olmayanları ayırdıkları bir sistem oluşturmalarını sağlar. Siteme dahil olanlar, ortak paylaşımlarından aynı anlamı yakalayanlar, "ait" olanlardır. Mekan, fiziksel özellikleriyle, aidiyetin sınırlarını belirleyen en belirgin düzenlemedir. Sisteme dahil olanlar, mekanın yaşam alanına dahil edilirler. Mekan, aynı zamanda sistemi oluşturan değerlerin üzerine kodlandığı ve ancak o düzene ait olanlarca okunabilen üç boyutlu biçimsel bir topluluktur.

May'e göre, biçim, kişisel düşünce ve kendi dışında görünen nesne ile arasındaki diyalektikten doğar.² Biçim, somut varlıkların bireylerin iletişiminde oluşturduğu nesnel anlama karşılık gelendir. O halde mekan, insanın yaşam deneyimleriyle oluşturulan, üç boyutlu algılanıp tanımlanan, saf boşluktur. Mimaride biçim Taşkıran'a göre, çağlara göre değişmiş, sürekli göstergeler aracılığıyla içerik oluşturmuş ve mimari, bir dil haline gelmiştir. "Mimari yapılar üretildikleri dönemin iş ve çalışma yaşamının örgütlenişi, inancı, ekonomisi gibi toplumsal yapısı hakkında somut veriler sağlayan göstergeleri içerir. Bu özellikleriyle mimari yapılar, üretildikleri dö-

2 May, Kantçı bir bakış açısıyla bireyin, kendi varlığını ve nesnel üzerindeki düşüncelerini çevresiyle kurduğu diyalektik ile oluşturduğunu savunmaktadır. Nesnel bilgi deneyimlerle elde edilir. Ancak, Kant'ın savunduğu gibi, elde edilenler çevremizdeki dünyanın gerçek bir yansıması değil, kişisel deneyimimizin kurgusudur (May, 1998: 120-128).

3
"Bu şunu öldürecek; kitap yapıyı öldürecek!" (Hugo, 1970: 171). Hugo, Gutenberg'in baskı makinesini icat etmesinin birbiri ile çelişen bir ikilem oluşturduğunu savunur. Bu sayede bilgi, -rahiplerin din adamlarının kişisel egemenliğinden kurtulmuş ve kişiselleştirilmiştir. Bu durum, o güne kadar bilginin nesnel -mimari- donukluğuna son vermiştir.

nem ile ilgili somut veriler taşıyan birer tarihsel belgedir" (16). Mimarlık, toplum kimliğinin biçimsel yansımasıdır. Aynı yaklaşımla Barthes da, kenti bir söylem olarak görmektedir. Bu söylem, o kente yaşayanlarca konuşulan tek dildir. Kentin dili ya da kent mimarisinin dili, konuşma dili aşamasının çok ötesine geçmiş, toplumun anlamlarını metaforlar ile biçimselleştirmiştir.

Mimarlık, toplumu kendine, kendinden sonra gelene ve diğerlerine anlatan, biçimsel bir yazıdır. Hugo'ya göre, "Gutenberg'e kadar mimarlık tek, evrensel yazıdır" (176).³ Mimarlık, kitaplara sığmayacak insan zekasının, sözle ya da ifade edilemeyecek kadar fazla anlamı, nesnelere yüklediği ve her an gözümüzün önünde olmasıyla sürekli etkileşim içinde olduğumuz işaretleri içeren bir üretilir.

İlk yapılar, anıtlar, Musa'nın dediğine göre 'demirin dokunmadığı' basit kaya mahallelerdi. Mimarlık da yazı gibi başladı. Önce alfabe oldu. Dimdik bir taş saplıyordular, bu bir harf oluyordu; her harf de bir hiyerograftı, her hiyeroglifin üzerine bir sütunun üzerindeki başlık gibi, bir düşünce topluluğu bulunuyordu. İşte, dünyanın bütün yüzünde, aynı anda, her yerde ırklar böyle yaptılar... Daha sonra kelimeler yapıldı, taşın üstüne taş koydular, bu granit heceleri birleştirdiler... En sonunda kitapları meydana getirdiler. Gelenekler, ağaç gövdesinin yaprakları altında kaybolması gibi, altında kayboldukları simgeleri doğurmuşlardı. İnsanlığın güvendiği bütün bu simgeler gitgide büyüyor, artıyor, birbirini kesiyor, birbirine karışıyordu. İlk yapılar onları kapsamaya yetmiyordu; onların her yanından taşıyorlardı. Bu yapılar hemen hiç denecek şekilde, kendileri gibi sade, çıplak, yere yatan ilk geleneği ancak ifade ediyorlardı. Simgenin yapıda gelişip açılmaya ihtiyacı vardı. O zaman mimarlık insan düşüncesiyle birlikte gelişti; bin bir başlı, bindir kollu bir dev oldu. Bütün bu havadaki simgeciliği ebedi, gözle görülür, elle tutulur bir şekil altında tespit etti; kitap haline getirdi. Ancak, bunlar sadece bilenlerin esrarını çözebileceği karışık kitaplardır. (Hugo, 1970: 172-176).

Mimari dili anlamak, mimarlık bilgisinden çok, o kültüre ait olmakla ilgilidir. Mimari işaretler, ortak yaşanmışlığın izleridir. Üretilmesi, anlaşılması ve sürekliliği ortak deneyime bağlıdır. Mimarlık, belleğimizdeki fiziksel çevre ile ilgili bilgilerin nesnelleşmiş halidir. Ancak, bellek Halbwach'ın da belirttiği gibi, yalnızca geçmiş yaşantıların bireyin beynindeki izleri değildir. Doğum ile ölüm arasındaki

zaman ara kesiti içinde yaşanan her şeyi içeren özel depolanmış bir bilgidir. Saklananlar, o toplumu sınıflayan ve kurumsal yapısını oluşturan ana değerler, toplumsal ve bireysel "kim"liğin özleridir. Giddens, tüm toplumların, kuşaklar boyunca süregelen ve tek bir bireyin yaşamının çok öncesine uzanan geçmiş yaşantıları biçimlendirilen kurumsal formlara sahip olduklarını öne sürer." Okuryazar olmayan toplumlarda bilgi -masal anlatımı dahil- geleneksel pratiklerin içine katılarak saklanır: bu koşullarda tek saklama 'kab'ı insan belleğidir" (2000: 5). Yazı, dolaysız bir saklama biçimi olarak, yani büyüklüğü artan toplumların yönetimiyle ilişkili bilgiyi kayıt aracı olarak ortaya çıkmıştır.

Mekanlar, belleğin içinde saklanan bilgiye göre şekillenen nesnelere. Duvarları ardında sadece yaşamak için oluşturulmuş bir boşluktan öte, geleneklerin, alışkanlıkların kısaca toplum bilgisi ve deneyimi sıkıştırılmıştır. Mimarlık, Harries'e göre, varlık ve dünyayı, mekan ve zaman arasındaki gerilimi kullanarak bir araya getiren bir güçtür ve yaşamı, toprak ve gökyüzü arasındaki yatay düzlemde yapılandırır. Dikey düzlemde ise, bireyin baskınlık, hakimiyet, sınıf gibi sembolik niteliklerini yansıtır. Bu yaklaşımla mimari ürün, yaşayanlarının kimlik kodlarının biçimlenmiş halidir.

Mimari ürünün kimlik tanımlaması birbirine bağlı iki deneyim ile açıklanabilir. İlki, bireyin varlığını, dünyada-olma özelliğini, işlerliğini irdeleyen ve bir arada yaşayanların birliktelik değerlerini ifadelendiren "Yer Deneyimi"; ikincisi, bireyin toplum içindeki sosyal konumunu, bireyin ve toplumun özelliklerini yansıtan "Mekan Deneyimi"dir.

Yer Deneyimi

Yer, bireyin üzerinde yaşadığı toprakla olan bağıyla oluşan bir kavramdır. Bir coğrafya terimi olan yer, fenomenolojik özellikler taşıyan soyut ve bireyin dünyada olma⁴ halini şekillendiren bir tanımlamadır. Üzerinde yaşayan her birey, kendine özgü deneyim kazanır. Bu deneyime bağlı olarak birey, davranışlarını ve yaşam merkezlerini şekillendirir. Yer deneyimi, bireyin çevresini öğrenmesine

4
Çevresiyle etkileşim içinde varlık tanımlama durumu.

5
Tuan'a göre, bireysel yaşam deneyiminin merkezine coğrafi tanımlamayı yerleştirir. Bireyin kendi yaşam merkezini kurması, çevresini tanıması ve ona hakim olmasıyla ilişkilidir. Tanıdığı, deneyimlediği; kendince anlam kodları yüklediği her coğrafya parçası, kişisel hakimiyetini kurduğu özel mekanlara - yere-dönüşür.

bağıntılıdır. Yaşanan yerin beşeri özelliklere göre farklılık gösteren, oraya ve orada yaşayanlara özgü bir tanımlamadır.

Yer, sosyal davranışları tarif edilemez biçimde sınırlayan, binalar ve mekanlardan oluşmuş somutun içindeki anlamdır. Başka bir anlatımla yer, tanımlanamayan bir kavramdır. Birebir temasa geçmeden, kesin sınırlarını çizmek ya da kavramı oluşturan parçaları birbirinden ayırmak mümkün değildir. Yer, hayal ile gerçek, hayal etme ile bulunma, geçmiş ve yenilik kavramlarının arasındaki iletişimi sağlayan anlamlardan oluşmuştur. Yer, aynı zamanda insan yaşamında, eski ve yeni arasında köprü görevini üstlenmiş, bir genetik mühendistir (Relph, 1976).

Birey, üzerinde yaşadığı toprağın beşeri özelliklerine göre yaşamını şekillendirir. Yaşadığı toprakların, düzlüğü ya da engebeli olması, iklim özellikleri gibi doğal faktörler, üzerinde yaşayanların yaşam tarzlarını belirler. Örneğin, Tuan, insanın yaşam dünyası hakkındaki bilgisini, yaşantısını; deneyimi ile kazanabileceğini savunmaktadır. Coğrafi bütünlüklerin tanımlılığı, bireylerin birbiriyle ve coğrafyayla ilişkisine, yaşam deneyimine bağlıdır. Herkes kendi dünyasının merkezindedir ve vücudunun özelliklerine göre kişisel etki alanının genişliğini oluşturur.⁵ Hareket yeteneğine bağlı olarak birey, önünde-arkasında; sağında-solunda yaşam bölgeleri oluşturur. Deneyimle oluşmuş bu bölgelerin sınırları özeldir, kişinin tanıdığı dünyanın sınırlarını içerir. İnsan, kendi tanımladığı coğrafya üzerinde kendini özgür ve huzurlu hissedebilir. Yerküre üzerinde ayaklarını bastığı, üzerinde yaşadığı her yüzey genel anlamıyla yaşam sınırlarını belirleyen yerdir.

Coğrafya ve iklim şartlarına göre nasıl davranacağını bilen, doğal çevresini tanıyan birey, üzerinde yaşadığı yüzeyi kendine ait hisseder. Kendine aitlik ve güven hissini yakalayabilmek için insan, doğanın sırrını çözmeye koyulmuştur. Doğayı, ona hakim olabilme arzusuyla, içerdiği her şeyle inceler. Çıkarımları sonucunda elde ettikleriyle doğayı taklit etmeye, çevresinde algıladıklarının benzerini yapmaya çalışır. Daha konforlu yaşam için incelediği her yaşam yüzeyi, yer, öğrettikleri karşısında insanı yeni bir şey yapmaya zorlar.

Topografyaya hakim olma, güç kavramıyla ilişkilidir. Birey, kendini, bireysel yetisini, işlerliğini topografya üzerinde hakimiyet kurarak ispatlar. Bu da bireyin yaşadığı toprakları yer'e dönüştürmesidir. Dovey'e göre, mekanı şekillendiren, yer-zaman ve birey arasındaki etkileşime dayanan güç, sahiplik duygusudur. Yer ise, bireyin bu sahiplik duygusunun uygulama yansımasıdır. Yer, bireyin sorumluluk, cinsiyet, sınıf, kültür ve yaş gibi kimliğine ait değerlere bağlı olarak kendiliğinden şekillenen yaşam deneyimidir. Sahiplik duygusu, bireyin egemenliğini ispatlama kaygısıyla, çevresine ve doğaya karşı başkaldırcı, tehdit içeren simgesel mekan üretimini sağlar (Dovey, 1999). Yere hakimiyet, bireyin egemenliğinin biçimsel şekillenmesidir. Moneo'a göre, yer, olmaksızın mimari varolamaz. Yer mimarının bir nesne olma özelliğinin güvencesidir; özgül nesnelliğin koruyucusudur.

İnsan, yer'den aldığı yaşam enerjisini, mekana dönüştürür. Mekanın somut varlığı, kendisini inşa edenin yaşam deneyiminin göstergesidir. Birey, yaşadığı çevre ile olan etkileşimini biçimlendirerek, mekanını inşa eder. Yer kavramsal olarak, mekanı ortaya çıkaracak deneyimi, üzerinde yaşayanlar ile etkileşimi sonucu var eder. Yer deneyimi, bir birinin içine geçmiş çok katmanlı bir oluşumdur. Mekansal üretim, bu oluşumun maddeleşmiş halidir. Mekan, fiziksel çevrenin anlam kodlarının birey tarafından yorumlanması ile varlık kazanır. İnsanın inşa yetisi, çevresini algılaması ile doğrudan ilişkilidir. Birey, gündelik hayatını sürdürürebilmek için gerekli bilgisini, fiziksel çevre ve yaşadığı toplumla karşılıklı ilişkisi sonucu kazanır. Ancak, kendi yaşama mekanını ortaya çıkararak deneyimin oluşumu, gündelik yaşam bilgisinden farklıdır. Yer deneyiminin nesneleşmesi, aidiyet kavramıyla ilgilidir.

Relph (1993)'e göre, yere ait olabilmek her şeyden önce, yerin ruhunu kavramakla başlar. Öncelikle, yerin ruhunu kavramak için duyarlı olmak gerekmektedir. Teknolojik ve ideolojik soyutlamadan kendimizi kurtarıp insanlarla, dünyayla ve çevremizle doğrudan iletişime geçtiğimizde yeri kavrayabiliriz. Unutulmaması gereken, yer, içinde yaşayanlarla vardır. Yer; yapısal ve doğal nesnelere oluşturduğu, özelliği olan toprak parçasıdır. Tanımlı yerleşmedeki

adaptasyon ve kaçışlara karşı oluşmuş aynı özellikteki sosyal eylem dokusu, kişisel ve ortak paylaşılan değerler bütünüdür. Taşındığı anlama göre şekil alır, sınırlanabilir. Anlam değeri, çevreden alınan ve çevreye verilen tepkiden oluşan etkileşimden doğan bir bütündür. Bütünden ayırlamaz ve başka bir yere aynı anlam değeri aktarılamaz. Yer kavramı, toplumsal yaşam duygusunun da temel kaynağıdır. Bu nedenle, bulunulan coğrafyanın, yaşanan zamanın ve üzerinde yaşayanların kimlikleriyle doğrudan ilgilidir.

Yer, bireyin toplumsal yaşantısını bireysel bilgiyle destekleyen, deneyimlerle oluşmuş anlamlar bileşkesidir. Yer deneyimi, insanın kendisiyle ve yaşadığı toprağın doğal nitelikleriyle hesaplaşmasının sonucunda elde edilendir. Bireyin, coğrafyayla olan bağıdır. Bu, bireyi doğal olanla savaşmaya ve ona karşı kazandığı bilgiyle üretmeye yönlendirir. Bireyin yer deneyimine bağlı üretimde bulunması ise, kendi varlığına ait bulmacayı çözmesini sağlar. Kendi yeteneklerini ve dolayısıyla kimliğini, başkaları karşısında tanımlar. Doğaya karşı zaferi, o yere hakimiyet kurmasını ve sahiplenmesini sağlar. Birey, kendini oraya "ait" hisseder; kendi toprağında işler hale gelir. Her üretim, yeni ihtiyaç doğurur ve bireyi yeni deneyimlere zorlar. Birey, yer deneyimine sahip olduğu sürece, o yere ait üretimde bulunur, yaşam sürekliliğini sağlar. Yer, bireyin varlığı ve işlerliğine ait kimliğini tanımlamasının yanında, bir arada yaşadığı toplumla olan bağının özelliklerini de nitelendiren bir kavramdır. Birlikte yaşayan bireyler, üzerinde yaşadıkları toprak ile uzun yıllar boyunca kurdukları karşılıklı etkileşimleriyle, o yere ve o topluma ait öznel değerler oluştururlar. Yaşam merkezlerini tanımlarlar ve diğerlerine karşı fiziksel sınırlar oluştururlar. Bu sınırların içi, o toplum için özel tanımlı yer'e yurda dönüşür.

Morley ve Robins'e göre, "kimlik bir bellek sorunudur ve özellikle de yurt anılarından oluşur" (131). Yurt deneyimi ise tarihsel döngülerden çok coğrafyaya bağımlıdır. Coğrafya, yaşayanları için somut bir tanımlılıktır ve kimlik kavramını oluşturan en baskın değerdir. Yurt, topografyadan farklı bir şeydir. Bir toprak parçasının sınırlarının belirgin hale gelmesinden başka şeyler içerir. Yurt, bir

arada yaşayan insanların ortak hakimiyet sahası, birlikteliklerinin sebebidir. Uzun yıllar üzerinde yaşanmış topraklar "tarihi bellek ve çağrışımların.mekanı haline gelir", yani yurda dönüşür.

Yurt, bireye ve topluma bizim sınıflaması yaptıran, o kültüre ait bilgelerin, azizlerin ve kahramanların yaşadığı, çalıştıkları, yaşadıkları yerdir."Bütün bunlar yurdu yeryüzünde biricik kılar. Nehirleri, denizleri, gölleri, dağları ve kentleriyle 'kutsal' hale gelir." Yurt, sadece o topraklarda yaşayanlarca paylaşılan, özel bir toprak parçasıdır. Üzerinde yaşayanlarca ortak korunandır, üzerindeki her şey, yabancıların kullanımına kapalıdır (Smith, 1999: 23-33). Toplumsal birlikteliği oluşturan, toplumun içinde olan ile dışında kalanı ayıran bir toprak parçası, toplumsal kimliği var eden en önemli unsur vatandır.

Yurt, toplumsal yaşamı diğer toplumlara koyduğu sınırlarla meşrulaştıran "ulus kavramını" üzerinde var eden toprak parçasıdır. Ancak, Bowman'a göre yurt, üzerinde bir ulusun kurulabileceği toprak parçasından farklı bir şeydir."Bir toprağın, üzerinde bir ulus kurulacak nitelikte bir yer olabilmesi için, coğrafi bir dekordan daha fazla bir şey içermesi gerekir. Bu kendilerini bugünkü koşulları paylaştıkları gibi gelecekteki ulusu da paylaşacak kişiler olarak gören birçoğu asla karşılaşmayacak insanların öbürlerini yerleştirdiği düştün bir ülkedir" (17). Geçmişte ve bugün üzerinde yaşayanların, kendilerinden sonrakilerle birlikteliklerini sağlayan ortaklıklarıdır. Yurt, Deleuze ve Guattari'e göre, "yalnızca uzay-zamansal değil, nitel düzlemleri ve düzeyleri de birleştiren" bir kavramdır (165). Yıllar önce yaşananları, bugün ve gelecekte aynı toprağı paylaşanlara anlamlı kılan, o toprak parçasına yüklenmiş anlamların kesişme noktasıdır. Farklı zaman dilimlerinde üzerinde yaşayanların uzaysal birleşme noktası; mekansal bir ortaklıktır. Yurt, aynı zamanda, toplumların o topraklar üzerindeki hakimiyet sebeplerini, kendilerinden sonra yaşayacaklara anlatmak için üzerinde mimari üretimde buldukları özel bir inşa sahası, aynı toprak parçasını farklı zaman dilimlerinde paylaşanlara kimlikleri anlatan ve sürekliliğini sağlayan bir fenomendir.

"Yaşanılan, yetişilen yerin, sadece fiziksel bir fenomeni, inşa edilmiş şeylerin maddi uzantısını temsil ettiği söylenemez. Binalar, caddeler, meydanlar yerin sadece parçalarıdır; buzdağının su üstündeki parçası: görünen ve dokunulabilen parçasıdır. Bu görünürlük ve tutunabilirliğin arkasında ve içinde, sözcüklerle ve kavramlarla anlatılması zor bir şey vardır, çünkü bu, mantıkköncesi deneyim alanına, konuşmasız iletişime aittir. Bu, daha çok, varlığın kapsamlılığı, genişliği ile ilgilidir." O halde yurt, "toplumsal olan kolektif bedenimizin büyük düşsel yapılarının" oluşturduğu somutluk (Mazzoleni, 1996: 87-108). Toplumsal birlikteliğin sebebi olan topraklar üzerinde olan her şey, ortak bilincin ürünüdür. Birlikte yaşayanların ortak değer yargılarının, ihtiyaçlarının ve geleceğe ön görülerinin nesneleşmiş halidir. Yurt, geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan zamandan kopmuş uzaysal ve toplumsal bir kimlik tanımlamasıdır.

Modernizmin tek ve zamansız olma hedefi, dünyanın her köşesinde aynı değerlere sahip nesnelere üretim kaygısı, yerlerin kimliğini ve kişisel bütünlüklerini bozmuş ve birbirinin içine geçmiş yersizlikler oluşturmuş, kimliğini ve özgün değerlerini yok etmiştir. Modernizm, bireysel deneyime bağlı yer tanımlaması yerine, dünyanın her köşesinde aynı teklige sahip bir değer hedeflemiştir. Bu, dünya topraklarını, üzerinde yaşayan bireylerin her birine özgü bir tanımlama olmaktan çıkarmış, tek anlama sahip küresel bir metaya dönüştürmüştür. Oysa yeryüzü, üzerinde yaşayanların sahip olduğu fiziksel özelliklerinin ötesinde öznel olarak anlamlandırılır. Bunlar, bireyin varlığını sorgulamasında, kim olduğunu sınıflayan, toplumsal ortaklığının köklerini ortaya çıkaran soyut anlamlardır.

Alexander'a göre, modern ve geleneksel toplumların tasarlama faaliyetleri incelendiğinde, geleneksel toplumlar sürekliliği korumak için kişisel bilinç yerine toplumsal bilinçliliği tercih etmektedir. Mimari öğeleri tek kişi yerine, kişiler oluşturmaktadır. Oysa modern topluluklar, tasarım sürecini tek kişinin bilişsel analizine bırakmaktadır. Polyani, kişisel değerleri, toplumsal değerlere tercih etmenin toplumsal kimliğin sürekliliğini bozduğunu savunmaktadır.

Yer deneyimi, bireyi, aynı fiziksel çevreyi paylaştığı toplumla ortak kılan niteliklerden oluşmaktadır. Bu, konuşulan dil gibi zaman içinde aynı topraklar üzerinde yaşayacak farklı bireyleri aynı duyguya ait edecek toplumsal bir ortaklıktır. Aslında, modern düşünce, bütün dünyayı tek 'yer' kavramı etrafında toplamayı amaçlamıştır. Böylece, dünya üzerine yaşayan herkesin yerel deneyimini evrensellemiştir. Ancak, dünya üzerindeki fiziksel çevre farklılıkları bu ütopyayı geçersiz kılma eğilimindedir. Uzun yıllar süren deneyimler sonucu oluşmuş bir çok kültür, evrensel hedeflerden fazlasını içermektedir. Her toplum, yaşadığı fiziksel çevreye göre, dilinden hareketlerine kadar her şeyini olduğu gibi mekansal üretimini de biçimlendirmiştir. Yerel ihtiyaçlarına göre, kendi yaşam alanını inşa etmiştir. Yer deneyimi, toplumun kendi kültürünü oluşturma sürecini yönlendiren ve şekillendiren bilgileri içeren fenomenolojik oluşumdur. Bu yaklaşımlar sonucunda mimarlığın, toplumsal etkileşimli bir üretim olduğu düşünüldüğünde, modernizmin tek kültür hedefine bağlı değer yargıları sonucu oluşturulan ürünler, toplumsal kimliğin sürekliliğinden uzak olacaktır. Oysa yer deneyimi, toplumsal kimliğin özgün değerlerini oluşturan bir kavram olarak, mimari üretime baskın bir girdi olmalıdır. Norberg-Schultz (1980)'a göre, "yerin ruhu" (*genius loci*), insanın yüzleşmesi gereken somut bir gerçekliktir. Mimarın görevi de bu gerçekliği ortaya çıkaracak anlamlı yer'ler tasarlamaktır. Ando'ya göre, "genius loci (yerin ruhu), asla dingin kalmaz. Bulunduğu yeri hep değiştirir... Onun devinim biçimi, bir yeri bilgilendirir, o yere karakter kazandırır. Uygarlık, başı boş dolaşan 'genius loci'yi toprağın bağrında zaptetmek için uğraşmıştır" (10-19).

Yerin ruhu ne yitip gitmiş olanı geri getiren ne de kendinden fazlası beklenen bir kavramdır. Yerin ruhu, bugüne ait değerleri, üzerinde yaşayanların bugüne kadar kazandıkları deneyimleri ve yarına dair ütopyalarıyla yorumlayan, fenomenolojik bir terimdir. Norberg-Schultz'a göre, yerin ruhunu kavramak ya da Moneo'ya göre yerin fısıltısını dinlemek, orada yaşayanları anlamaktan başka bir şey değildir. Yer, tanımlanamayan özellikleriyle bireysel ve toplumsal bir kimlik yansımasıdır. Yaşayanlarının, zerine yüklediği an-

lamdır. Bu anlam, üzerinde yaşanan toprakları, diğerlerinden ayıran ve öznel kılan tüm değerlerin bileşkesidir.

Mekan Deneyimi

Mekan, insanın yaşam tarzını, alışkanlıklarını ve kültürünü kuşaktan kuşağa aktaran uzaysal ve uzamsal tanımlamalar bütünüdür. Mekanı biçimlendiren, insanın zaman içindeki yaşam deneyimidir. Mekan, zamanın akışkanlığına bireyin direnmesi ve yokluğunu var etmesi ve kendinden sonrasını deneyimlendirmesi; geometrik olanı, yaşayana dönüştürmesidir. Biçimsel değerlerinden kurtularak, yeni anlamlar, kişisel tanımlıklar kazanmasıdır. Kullanıcısı için, kendine özel yer hissi arayışında ortaya çıkan, varlığını tanımladığı bütünlüktür. Yer hissi gibi zaman da insana varlığını ispat eden bir kavramdır. İnsan, yaşam ile ölüm arasındaki zaman çatışmasının etkisiyle yok olma endişesine kapılır. Doğadan aldığı enerjiyle kendine yeni yerler, mekanlar oluşturan insan, bir taraftan da bu yeniye kendisinin ulaşamayacağı uzun yaşamı yükler. Birimden bütüne mekanlar, konumlandıkları coğrafyaya direnmenin ve tepkinin düzenidir: İnsanın doğa ile arasındaki savaşın ürünleridir; var olduğu günden beri yok olacağını bilen insanın kendini kendinden sonra da var etme çabasıdır; sözle anlatamadıklarını somutlaştırma, zamanı sabitleme yöntemi; hem bireysel hem de toplumsal olarak otorite ve güç simgesidir; düzene karşı çıkışın ve yeni hakiyetin tanımlanmasıdır.

Her yeni mekan düzenlemesi, daha öncekilerin ve doğanın deneyimlenmesi sonucu ortaya çıkar ve kendinden sonrasını deneyimler. von Meiss'e göre, mekan ve zaman ne anlama gelirse gelsin, yer ve durum (*occasion*) daha fazla anlam taşıyacaktır. Yaşadığımız mekanlar, bizlerden önce var olanların hayat deneyimlerine bağlı olarak şekillenmiştir. Lefebvre'e göre, geçmişin, şimdinin ve geleceğin eşzamanlılığı, zamanı mekan içinde eritir. Yaşam olan her yerde geçmiş deneyimlere bağlı bir gelişme söz konusudur. Mimari öğeler ise geçmişi yansıtan en özgün kültürel çözümleyicilerdir. Arnheim'a göre, mekanın nesnel önceliğinde deneyimlenmesi konsepti; ne

modern fiziğin bilgisini yansıtır, ne de psikolojiden gelen mekan algı yöntemlerini açıklar. Ancak dünyaya bu açıdan ve evrensel bakarak, mimari üretimi, mekana yerleştirilmiş anlamların düzenlemesi olarak açıklayabiliriz. Mimari ürünler, yaşam kültürünü somutlaştıran eserlerdir. Zaman kavramını yok ederek kendini inşa eden ve kullananlara ait değerleri aktaran, anlatan somut varlıklardır. Konuştüğümüz dil gibi, kendine has kuralları olan ve ancak o kültürde yaşayanlarca anlaşılabilen bütünlüklerdir. Mekanlar, özünde bireysel kimliği barındıran ve zaman içindeki toplumsal iletişimi sağlayan elemanlardır.

Abel, toplumsal değerlerin iletişimi sağlayan dili oluşturan, özgün linguistik bir yapı gibi belirli kuralların mekanı da şekillendirdiğini savunur. Mekanlar ve öğeleri, kelimeler gibi üzerinde anlamlar taşıyan nesnel bütünlüklerdir. Lang'e göre mekanın, biçimsel özellikleri, sahip olduğu uzaysal şekil, olduğu malzeme, ışıklılığı ve rengi gibi beş özelliğinin üzerine nesnel anlamlar yüklenebilir. Mekanların biçimsel özellikleri ve bir araya geliş kuralları, buldukları sosyal çevrenin bir yansımasıdır. Örneğin, mekanın dış kabuğu, ilk bakışta çevresine ait olduğu sisteme ait estetik değerleri yansıtan en önemli öğedir. Mekanın dış kabuk özelliklerinin yanı sıra, iç-dış organizasyonunu sağlayan uzaysal elemanların oranları, sahip oldukları hacimsel özellikler de toplumsal yaşamı yorumlayarak somutlaştıran öğelerdir.

Mekanlar, geleneklerin, alışkanlıkların ve toplumu oluşturan değerlerin biçimsel özelliklerine kodlandığı yaşam merkezleridir. Norberg-Schultz (1984), mekanların, toplumun kültürüne bağlı şekillendiğini savunur. Tarzlar, alışkanlıklar ve doğa ile kurulan ilişkiler mekanın oluşum sürecini etkiler. Toplum, kültürünü nesnelleştirerek mekanı biçimlendirir. Bunlar, ancak o kültürü yaşayanlar tarafından anlamlandırılan nesnel biçimlerdir. Özetle mekanlar, üzerine anlamlar yüklenmiş, aynı kültüre sahip olanlara bu anlamları kuşaktan kuşağa aktaran, nesnel işaretler sistemidir. Mekanın sınırlarından geçip bu kültürel sisteme dahil olmak, toplumsal iletişime dahil olmak, orada işler olmak ile ilgilidir. Başka bir yaklaşım-

6 Assmann, mekanların, kültürel belleğin ntopografik metinleri; mnemotopları olduğunu savunur. Mekanlar, toplumların hem diğerlerine hem de kendilerinden sonra gelen soydaşlarına anlatmak istediklerini anlamsal olarak kodladıkları özel işaretlerle örüntülenmiş fiziksel anlam köprüleridir.

la, yerli olmanın gereğini yerine getirmek demektir. Yerli olmak, o yere ait olmak, mekanın sınırlarının ardında barındırılan enerjiye dahil olmaktır. Yerli olmak, uzun süre mekânın sınırları dahilinde ki her şey ile etkileşim içinde üretmek, sisteme dahil olmak demektir. Aidiyet kavramı deneyimle ilişkilidir. Deneyim, davranışı yöneten, ifadelendiren ve şekillendiren işaret-anlam ilişkisine dayanan bir sistemdir. Yaşanmışlık ve bellek ile ilgilidir. Dolayısıyla, mekansal aidiyet, birey için önemli bir kimlik tanımlamasıdır.

Assmann'a göre, mekanlar belleğin saklama kaplarıdır.⁶ Anılar, hatıralar gibi öznel değerlerin yanı sıra gelenekler ve alışkanlıklar, mekanlar ile zaman içindeki sürekliliğini sağlar. Törenler, savaşlar gibi olaylar, içinde geçtikleri mekanın özellikleriyle aktarılır. Mekanlar, sadece tek zamanın değil, buldukları zamandan sonrasının da bellek ve deneyim taşıyıcılarıdır. Heidegger'in (1971) belirttiği gibi, dünya ne doğaldır ne de çevremizdeki oluşumların bir bütünüdür. Yaşam, sonradan gelecek, elde edilecek ile değil, önceden kazanılanla, yani deneyimle şekillendirilir. Bu yaklaşımla, mekan da deneyimle önceden kazanılmış olanı aktaran yazı gibi bir simge; anlamını anlayıp, yorumlayanları sınırları içine dahil eden toplum etkileşimli nesnel bir kimlik tanımlayıcısıdır.

Mekanı kavramak, geometrik formunu oluşturan sınır öğelerini tanımlamakla başlar. Ancak, Giedieon'a göre mekan, modern fizikteki gibi görece hareketli bir noktanın referanslığında kavranan değil, Newton'un barok sistemindeki statik bir veri olarak kavranandır. Üç boyutta geometrik tanımlamalarla boşluğu kavrama, bireyin içindeki yaşamını etkileyen en önemli unsurlardandır. İnsan, içinde yaşadığı mekanın sınırlarını oluşturan yüzeyleri kavrar ve onlara anlamlar yükler. Tanıdığı, ayrıntılarını bildiği yüzeyler üzerinde ise hakimiyet kurar, kendine ait yapar. Mekanı kavramak, uzaysal tanımlılığına anlamlar yüklemektir. Üzerine yüklenen anlamlar ile mekanı oluşturan yüzeyler enerji kazanır ve bireyin yaşamına dahil olur.

Bireyin, barınma ihtiyacının bir sonucu olarak mekana yüklediği en etkin anlam, güvendir. Birey, mekanını uzaysal olarak ta-

nımlayan yüzey hakkındaki bilgisine dayanarak kendini güvende hisseder. Güven, insanın yaşamını yöneten en önemli duygulardan tekidir. Mekan, sadece insanın içinde güvenle yaşam sürmek için oluşturduğu barınma, sığınma ihtiyacına cevap veren bir kavram değildir. Genelde hacimsel olarak bu işlevle örtüştürülse de içinde yaşayanların bu duyguya bağlı olarak kendilerine özgü bir dünya kurdukları öznel bir yerdir. Hacimsel ve yüzeysel düzenlenmelerle içinde yaşayanların kimliğini anlatan, tanımlayan somut bütünlüklerdir.

Deleuze ve Guattari'e göre mekanı "tanımlayan şey, yüzeylerdir, yani ete zırhını veren, değişik biçimlerde yönlendirilmiş düzlem parçalarıdır: ön-düzlem ve arka düzlem, yatay, dikey, sol, sağ, dik, eğik, düz veya yuvarlağımsı yüzeylerdir. Bu yüzeyler duvarlardır, ama bir yandan da, özerk 'çerçeveler' içinde duyuma tek başına ayakta durma gücünü veren zeminlerdir. Bunlar duyum kütlelerinin yüzleridir" (160-161). Silverstein'e göre ise mekanı en baskın tanımlayan, çatıdır. Mekanın üzerini örten bu yüzeysel eleman, hem altında yaşayanlara hem de mekanın dışındakilere farklı hisler uyarır. Çatı, üzerini örttüğü hacmi uzaysal tanımlamanın ötesinde, anlamsal göndermeler yapan bir elemandır. Gökyüzü, yerküre üzerinde ne kadar etkin bir sınır ögesiye, üzerini örttüğü hacim için çatı da o derece etkilidir. Doğal ihtiyaçlara bağlı olarak insan, barınma eylemi için üzerinde yüzeysel bir örtüye ihtiyaç duyar. Üzerindeki örtü, üstünde konumlandığından daha etkin bir eleman; algısal sınırlarını belirlediği, kişisel hakimiyetine sınırladığı, kendini altında güvende hissettiği bir yüzeydir. Bireyin kendine ait yaşam dünyasının sınırlarını çevresine aktaran önemli bir sınır ögesidir. Bireysel hakimiyetini kurduğu, yuvasını diğer fertlere tanımlayan simgedir. Çatı, bireysel hakimiyeti, dolayısıyla da bireysel kimliği simgeleyen bir biçimdir.

Mekanın geometrik bütünlüğü ile yaşam etkileşimini araştıran Dovey (1993)'e göre ise mekan, içinde yaşayanların dünyasına bağlı olarak sahip olduğu geometrik tanımlılığın soyutlamasıdır ve Heidegger (1962)'in dünyanın-içinde-olmak felsefesiyle doğrudan bağlantılıdır. Yaşanan mekanı oluşturan ya da daha geniş anlamıyla ta-

7
Durée'yi Norberg-Schultz,
ekinliğin süresi olarak
tanımlar.

8
Dasein tarafından ortaya
atılmıştır.

9
Long Durée, Braduel
tarafından kurumsal
zamanın uzun süresi olarak
adlandırılmıştır.

nımlayan yardımcı elemanlar, farklı eylemlerimiz için kurguladığımız mobilyalarımızı ve etrafımızı çevreleyen dış kabuktur. Yaşanan mekan, günlük yaşamda etkileşim içinde her şeyden deneyim kazanır, kazanılan değerlerin somutlaştırılmış hali ise, geometrik mekan olarak özetlenebilir. Geometrik mekan, yaşanan ve algılanan mekanın teknik olarak ifadelendirilmesidir.

Mekan, nesnel olarak bu geometrik yatay ve düşey düzemin sınırladığı, içinde bireyin ve toplumsal alışkanlıkların ve etkinliğin bilgisini barındıran soyut bir boşluktur. Giddens'a göre toplumsal etkinlik, zamansal, yapısal ve alansal olarak üç fark yaratıcı an içinde biçimlenir: Birbiri ile kesişen bu üç zamansallık düzlemi, toplumsal etkinliği ve sürekliliği bu "bağlanış"ı açıklayabilir: İlki, doğrudan deneyimin zamansallığı⁷, gündelik yaşamın sürekli akışı; İkincisi, organizmanın yaşam-döngüsünün zamansallığı⁸; ve üçüncüsü ise, toplumsal kurumların uzun dönemli tortullaşmışlığı⁹ ya da gelişmesidir. Bunların bir arada varoluşları toplumsal pratiklerin konumsal (situated) karakterini ifade eder. Toplumsal sistemlerde zaman ile alanın "bağlanış"ı her zaman tarihsel olarak, insan eyleminin sınırlı bilgiliğine göre ele alınmalıdır (2000: 19-24).

Işık'a göre, "mekan, eşzamanlılık demektir; bütün olguları, ilişkileri oturtabileceğimiz tek bir çizgi yerine, birbirinden farklı, çoğu birbiriyle kesişen, üstelik düz de olması gerekmeyen çizgilerin biraradalarını araştırmak demektir" (21). Mekan, bu üç ayrı zaman düzleminde var olabilen yapısal bir tanımlamadır. Günlük yaşamda, içindekiler ve dışındakiler ile etkileşim halinde bulunur. İçinde ya da dışında süre giden eylemi yaşayanlarına deneyimletir. İçinde yaşayanlar kadar mekanın da yaşam süresi vardır. Bu süre, inşa edilip kullanıma geçildiği anda başlar ve kullanıma cevap veremez olduğu anda dolar. Mekanın kullanım sürekliliği, yaşam alanına yüklenen değerlerin uzun sürekliliğiyle, ya da başka bir deyişle kurumsallaşmış olmaları ile ilgilidir. Mekanın kurumsallaşması, kullanım süresini uzatır. Mekan, madden canlı bir organizma olarak nitelendirilemese de, içindekiler ve dışındakiler ile beraber yaşayan bir nesnedir. Dolayısıyla, mekanı tanımlayan, uzaysal tanımlılığından çok onunla yaşanandır.

Poincaré'a göre, gerçek mekan şekilsizdir, ancak onun içindeki nesnelere ona bir şekil verir. Mekanlar, içine konan sıvının şeklini aldığı kaplar gibidir. İçinde yaşayanlara bağlı olarak biçimlenir. Mekanın uzaysal özellikleri, nesnel olarak bir tanımlama yaparlar. Oysa mekan, içinde yaşayanlarca, sahip olduğu fiziksel özelliklerinden farklı biçimde algılanır. Deleuze ve Guattari'e göre mekan, "her yönden, bir haline-gelişe" katılımdır, yaşamdır."Olabilecek bütün kiplerde" tanımlama yapan, "bin türlü yönü olan düzlemlerin kesişme noktasıdır (2000: 161). Mekanlar, fertlerin bireysel olarak kendi kavramıyla oluşturdukları hacimsel düzenlemelerdir." İnsan, evi dışında diğer insanlarla paylaşımları sonucu, kişisel özellik ve beğenilerini oluşturur. Ve bu özelliklerini kendine ait mekanın, evinin, kurgusuna yansıtır. Ev, insan için dünyada varolmasını sağlayan kişisel özelliklerini taşıyan özel bir mekandır" (Bachelard, 1996: 36) Nesnel olarak yaşam ifadesi ve, belleğin, deneyimin 'duruş hali' olan mekan, ancak sistemini okuyabileni sınırları içine kabul eder. İçindeki yaşam, içinde yaşayanların kurallarına göre şekillenmiştir. Dolayısıyla, mekana dahil olmak, sistemin içinde olmak demektir. Bu da, bireye ya da topluma, "kim" olduğunu ifade eden bir tanımlamadır.

Hummon, mekanın kimlik tanımlamasını, ister çeşitli yollarla kazanılmış ister bireysel ifade yöntemi olsun, gerçeğin kendisinin bir duruş hali; insanın dünyada olmasını içeren sembolik konumu ve bireyi gerçeğin bazı yüzlerinden farklılaştırıp, insanı diğerleri ile kaynaştıran üç kavramın bileşkesi olarak görür. Ona göre bu tanımlama, aynı zamanda bireyin yetenekleri ve kendine verdiği değeri içeren bir anlamdır. Mekanlar ise, sosyal ve kültürel objelerin anlamlandırılmasının kavramlaştırılmış şekli ve duyguları, düşünceleri ve sosyal düzeni gösteren ve kültürel olarak eylem tanımlayan alanlar sağlayan fiziksel bir kabuktur.

[Bu kabuk], sınırlı ortamlardan -ev, işyeri, fabrika ve benzerlerinden- ulus-devletler ya da imparatorlukların büyük ölçekte alansal kümelerine kadar bir çok şeyi içerebilir. Bir mekan, zaman-alan içinde yer-alış biçimine (presence-availability) göre anlaşılabilir. 'Küçük' topluluk, karakteristik olarak etkileşimin zaman-mekanla iç içe geçişinde yalnızca kısa bir mesafedir. Toplumsal sistemlerin kurucu unsuru olan etkileşimleri zamansal ve alansal olarak 'yakın'dırlar: diğerlerinin orada-

bulunuşu, kolayca doğrudan bir yüz-yüze temel üzerinde yer alır. Mekanlar, genelde bir zaman-alan temelinde bölgeselleşmişlerdir (Giddens, 2000: 52).

Mekanlar içinde yer alan bu bölgeler, normatif olarak etkileşim sistemleri içinde yer alan ortamların yansımalarıdır. Belirli bireyler, birey tipleri ya da belirli etkinlikler için ayrılmışlardır.

Sonsöz: Mekan ve "Modern" Kimlik

Mekan, fiziksel özellikleriyle bireyler ya da toplumlar arasında ayırım yaparak içinde yaşayacakların belirlendiği nesnel bir tanımlamadır. Bu yaklaşımla, kimlik kavramının özünü içerir. Kimlik de, mekan gibi özünde sınırları dahilinde olanları, olmayanlara karşı tanımlamayı içeren bir kavramdır. Fransız İhtilali ile başlayan özgürleşme hareketi, bireyi kendini yönetenler karşısında tanımlamayı hedeflemiştir. Kimliğini ortaya koyan birey, yönetiminin emrettiği gibi değil, kendi ihtiyaçlarına bağlı olarak yaşamını şekillendirmiş ve kendi gibi olanlar ile ortaklıklar kurmuş, uluslar oluşturmuştur. İhtilal ile başlayan özgürleşme ve uluslaşma süreci, dünya üzerinde yerel güçlerin hakimiyet kazanmasını sağlamıştır. 1850'lerde modernizm, uluslara karşı bireyin aklını ve hakimiyetini ön plana çıkarmayı hedefleyen "tek kimlik, tek kültür" ana fikrini ortaya çıkarmıştır.

Modernizm, her alanda tek sisteme dahil olma fikriyle, bireyi Fransız İhtilali'nin ardından yeniden ortaya çıkaran, kendi içinde çelişkili bir kavramdır. Paz, modernizmin "on sekizinci yüzyılda, felsefi metot olarak kendine eleştiriyi" seçmekle işe başladığını savunur. Ona göre, modernizmin siyasal bir metot olarak ortaya çıkması ve devrim niteliğine bürünmesi daha sonradır. En son olarak da modernizm, *Avangard* olarak adlandırabileceğimiz ve kültürel geleneklerden radikal bir kopuşa neden olan bir sanat metoduna dönüşmüştür. Modernizmin her şeyden önce, öteki olarak nitelendirilebilecek, Batı merkezli olmayan farklı kültürleri tanıma ve içine emip sindirme olanağı vermiştir. Öteki olanın "Avrupa merkezli hayal gücü içinde emilerek sindirilmesi, Romantizmle başlayan estetik devriminin bir sonucudur. Bu aynı zamanda Rönesans'la başlayan, ilhamını Greko-

romen ilkçağdan alan bir geleneğe son vermiştir. Güzelliğin başka biçimlerini arama sürecinde bu geleneği reddeden sanat, Batı'nın sürekliliğini koparmıştır." Bunlarla beraber modernite, içinde bireyin ruhunu yerine "ilerleme" ile insan neslini kurtarmayı amaçlayan bir kavram haline gelmiştir. Dünyanın geleceği ya da ancak herkesin aynı "Tarih" yürüyüşüne katılmasıyla gerçekleşecek olan modern cennet, zamanın içinde kolektif ve laik hedefler koyan bir kurtuluşa dönüşmüştür. Bugün, "zamanların ve mekanların kavşağında, üst üste çakışan bir zaman ve etki uyumu noktasında, yani bir anın içinde bir araya gelen katkısız zaman" sürecidir (137-144).

Bu birbirinin içine geçmiş zaman süreci Giddens'a göre, modernliğin dört ana kurumsal hedefini ile ilgilidir; *iletişimi kontrol etmek*¹⁰, *kapitalizm, küresel rekabet, endüstrileşme...* Modernlik, yapısal olarak küreselleşmeyi hedefleyen bir harekettir. Bireylerin iletişimi, yerel kaygılar ya da bireye ait öznel bilgiler yerine, evrensel hedefler ve yoruma dayanmayan, akli ön plana çıkaran bilgi ile sağlanmalıdır. Bu sayede, herkesin bireysel kimliği, modernleşmenin ortak hedefine yönlendirilebilir. Kapitalist düşünce ile ise, ekonomiyi siyasetten yalıtarak yeni bir güç haline getirmek amaçlanmış ve toplumlar, uluslar halinde birbiri ile aynı hedef için yarışan kitlelere dönüşür. Toplumun yönetimi ise, devletinde değil evrensel rekabet piyasasındadır. Ayrıca, toplumların birbiri ile olan küresel rekabetini hızlandırmak ve yeni üretim alanları geliştirmek için askeri bir iktidar oluşturulmuş; savaş endüstrileştirilmiş ve şiddet araçları kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Benzer yaklaşımla modern düşünce, bir de doğaya savaş açmış ve onu endüstrileştirmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, birey için doğal olana karşı yaratılmış yapay bir çevre, *modern kent* oluşturmuştur. Yaratılmış bu çevre, bireyin eylem alanını tanımlamasından dolayı artık yalnızca doğal değil, fizikseldir. Kentler, yaşayanı denetleyen ve modern hedefe yönlendiren kontrol merkezlerine dönüştürülmüştür (Giddens, 1998: 59-66).

Modern kentler, sanayileşme için oluşturulmuş birbiri ile sürekli rekabet içinde olan küreselleşme fabrikalarıdır. Mimari ürün ise, modernleşme hareketinin hedefine ulaşmasında, bireyin kont-

¹⁰ İletişimin kontrol altına alınması, ulus-devletin temelini oluşturmaktadır.

rolünü sağlayacak ve ona yeni kimliğini giydirecek nesnelere topluluğudur. Üretiminde, bireyin deneyimi yerine evrensel hedefler ön plandadır.

Dovey (1999) mimari ürünü, yönetim erkinin toplumuna gücünü ispatlamada kullandığı ve koyduğu kuralları öğrettiği bir eylem alanı olarak tanımlar. Mekan, bireysel ihtiyaçlar yerine, erkin hedeflerine bağlı biçimlendirilir. Modernleşme hareketi, yönetim erkini ve hedeflerini de etkilemiştir. Modernleşme hareketi, dünya üzerindeki toplumlara uluslaştırarak insanları birbirinden yalıtmıştır. Büyük toplumlara evrensel hedefi için parçalamış ve birbiri ile yarışan tüketim toplulukları haline getirmiştir. Bu sayede modern düşünce, evrensel tek yönetim erki haline gelmiştir.

Mekanlar, evrensel doğrulara bağlı fabrikasyon üretilen şablonlara dönüşmüştür. Frampton'a göre, modern mimarlığın en amansız düşmanı, uzam fikrinin, yer fikrine aldırma, yalnızca ekonomik ve teknik gereksinimler açısından ele alınmasıdır. Modern düşünce, mekanı ve dolayısıyla mimari ürünü yeniden tanımlamıştır. Mekanlar, içlerinde yaşayanlar gibi tek konuda uzmanlaştırılmış eylem alanlarıdır. Her mekan, uyuma, yıkanma ve yeme gibi ihtiyaçlar için farklı eylemlere hizmet verir hale getirilmiştir. Mekanın biçimlendirilmesinde, bireyin "yerel" deneyimi yerine evrensel işlevsel kaygılar ön plana çıkarılmış, yeryüzü herkes için ortak mekana dönüştürülmüştür.

Modern düşüncenin, farklı alanlardaki tek doğruları, yerel ve bireysel değerleri eritmiş ve mekanlar, modern dünyanın işlevsel öncelikleri ile biçimlendirilmiştir. Yerel ve bireysel değerlerin arka plana atılması, insanların bireysel kimliklerini, uluslar arası düzeyde yok etmiş, üzerlerine fabrikasyon kimlikler giydirmiştir. Mekanlar, modernizmin tek değer hedefini gerçekleştirmede kullandığı, içinde yaşayanları şekillendiren baskın hacimsel nesnelere dönüşmüştür.

Berman, modernleşmenin tek hedefindeki mekansal uygulamalarının yaşayanları için dekordan başka bir şey ifade etmediğini savunur. Bunun için, Petersburg'un Nevski Bulvarı ile bir

Paris bulvarını karşılaştırmıştır. Ona göre, Nevski Bulvarı'nın herhangi bir Paris bulvarından farkı yoktur, hatta daha da gösterişlidir. "Ama ekonomik, politik, ruhsal bakımlardan apayrı bir dünyadır. Nevski, herkesin gözlerini Batıdan ithal edilmiş parlak öteberiyle kamaştırır, ama bu parlak yüzeyin ardında hiçbir derinliğe sahip olmayan bir sahne dekoru gibidir" (308-310).

Modernleşme hareketi, evrensel hedeflerini gerçekleştirmek için, mekan deneyimini görmezden gelmiştir. Mekanlar, tüketim amaçlı üretilen dekorlara dönüşmüştür. Oysa mekan, yaşayanıyla var olur. Biçimsel özellikleri, kullanıcılarının yaşam deneyiminin ve kimliğinin yansımasıdır.

Kaynakça

- Abel, Chris (1997). *Architecture and Identity*. Oxford: Architectural Press.
- Alexander, Christopher (1964). *Notes on the Synthesis Of Form*. Harvard: Harvard University Press.
- Ando, Tado (1998). "Genius Loci." *Any Seçmeler*. Haluk Pamir (der.) içinde. Ankara: Mimarlar Derneği Yayınları. 10-19.
- Arnheim, Rudolph (1977). *The Dynamics of Architectural Form*. London: University of California Press.
- Assmann, Jan (2001). *Kültürel Bellek*. Çev. , Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bachelard, Gaston (1996). *Mekânın Poetikası*. Çev. , Aykut Derman. İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Barthes, Ronald (1989). *Yazının Sıfır Derecesi*. Çev. , Tahsin Yücel. İstanbul: Metis Yayınları.
- Berman, Marshall (1994). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. Çev. , Ümit Altuğ ve Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bowman, Glen (1996). "Yitik Ülke Masalları: Filistin Kimliği ve Ulusal Bilincin Oluşması." *Yitik Ülke Masalları, Kimlik ve Yer Sorunsalı* içinde. Çev. , Türkan Yöney. İstanbul: Sarmal Yayınevi. 7-36.
- Deleuze, Gilles ve Guattari, Felix (2000). *Felsefe Nedir?* Çev. , Turhan Ilgaz. İstanbul: YKY.
- Dovey, Kim (1999). *Framing Places, Mediating Power in Built Form*. London: Routledge.
- Dovey, Kim (1993). "Putting Geometry in its Place; Toward a Phenomenology of the Design Process." *Dwelling, Seeing and Designing*. David Seamon (der.) içinde. Albany: State University of New York Press. 247-270.
- Durkheim, Emile (1964). *The Division of Labour in Society*. New York: Free Press.
- Frampton, Kenneth (1998). *Rappel a L'orde: Tektoniğin Savunması*. İstanbul: Kuram.
- Giddens, Anthony (2000). *Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi*. Çev. , Ü. Tatlıcan. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Giddens, Anthony (1998). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. , Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giedeon, Singfried (1956). *Space, Time and Architecture*. Cambridge: Harvard University.

- Halbwach, Maurice (1985). *Das Gedächtnis und Seine Sozialen Bedingungen*. Frankfurt
- Harries, Karsten (1996). *The Ethical Function of Architecture*. New Haven: Yale University Press.
- Heidegger, Martin (1996). *Zaman Kavramı*. Çev. , Saffet Babür. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Heidegger, Martin (1971). *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper&Row.
- Heidegger, Martin (1962). *Being and Time*. New York: Harper&Row.
- Hugo, Victor (1970). *Notre Dame de Paris*. Çev. , Nesrin Altınova. İstanbul: Doğan Kardeş.
- Hummon, David (1984). "House, Home and Identity: Sociological Observations on Recent Research." *International Conference on Built Form and Culture Research*. Kansas: University Of Kansas.
- İşık, Oğuz (1996). "Post-modernizm ve Mimarlık." *70 Sonrası Mimarlık-Tartışmalar*. C. A Güzer (der.) içinde. Ankara: Mimarlar Derneği Yayınları. 17-23.
- Lang, John (1998). "Symbolic Aesthetics in Architecture." *Environmental Aesthetics*. Jack L. Nasar (der.) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lefebvre, Henri (1998). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çev. , Işın Gürbüz. İstanbul: Metis.
- May, Rollo (1998) *Yaratma Cesareti*. Çev. , Alper Oysal. İstanbul: Metis.
- Mazzoleni, Donatella (1996) "Kent ve İmgelem." *Yitik Ülke Masalları, Kimlik ve Yer Sorun-salı* içinde. Çev. , Türkan Yöney. İstanbul: Sarmal Yayınevi. 87-108.
- Moneo, Rafael (1998). "Yerin Fısıltısı." *Any Seçmeler*. Haluk Pamir (der.) içinde. Ankara: Mimarlar Derneği. 2-9.
- Morley, David ve Robins, Kevin (1997). *Kimlik Mekanları*. Çev. , Emrehan Zeybekoğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Norberg-Schultz, Christian (1984). *The Concept of Dwelling*. Milan: Electa Editrice.
- Norberg-Schultz, Christian (1980). *Genius Loci*. London: Academy Editions.
- Paz, Octavio (2000). "Tarihin Sonu'nda Batı Doğu'ya Dönüyor." *Yüzyılın Sonu, Büyük Düşünürler Çağımızı Yorumluyor*. Nathan Gardels (der.) içinde. Çev. , B. Çorakçı Dışbudak. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 137-144.
- Poincaré, Henri (1964). *Bilim ve Method*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Polyani, Michael (1966). *The Tacit Dimension*. New York: Doubleday.
- Ralph, Edward (1993). "Modernity and the Recalibration of Place." *Dwelling, Seeing and Designing*. David Seamon (der.) içinde. Albany: State University of New York. 25-45.
- Ralph, Edward (1976). *Place and Placeness*. London.
- Silverstein, Murray (1993). "The First Roof; Interpreting a Spatial Pattern." *Dwelling, Seeing and Designing*. David Seamon (der.) içinde. Albany: State University of New York. 77-102.
- Smith, Anthony D. (1999). *Milli Kimlik*. Çev. , Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkıran, Hüseyin İltar (1997). *Yazı ve Mimari*. İstanbul: YKY.
- Tuan, Yu-Fi (1977). *Space and Place*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Thilly, Frank (1995). *Felsefe Tarihi*. Çev. , Nur Küçük ve Yasemin Çevik. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- von Meiss, Pierre (1990). *Elements of Architecture*. London: E&FN SPON.

Bilişim Teknolojileri Reklamlarında Toplumsal Cinsiyet Örüntüleri: **BT Haber Örneği**

Özet

Bu çalışmada bilişim teknolojileri (BT) süreli yayınlarının reklam metinlerinde öne çıkan, yeni sağ ideolojiden beslenen ve sözde ideoloji ile cinsiyetten arındırılmış teknoloji söyleminde kadının ne şekilde konumlandırıldığı irdelenmektedir. Kadının teknolojiye "yakın" ve "yatkın" olmadığı, "teknolojiden uzak olduğu" söylemi ile bu söylemin kurulduğu araçlardan biri olan BT süreli yayınları arasında karşılıklı olarak birbirini besleyen, destekleyen bir süreç işlemektedir. Bu cinsiyetçi söylemin yeniden üretilmesi, gündelik yaşamda kadınların teknolojiyi üretme ve kullanma pratiklerini olumsuz biçimde etkilemektedir. Çalışmada BT yöneticilerine yönelik yayınlanan *BT Haber* gazetesindeki reklam metinleri metin çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir. BT alanının, toplumsal cinsiyet ideolojisinin yanı sıra, yeni sağ, teknokrasi ve mühendislik ideolojisi gibi söylemlerden de beslenerek kadını ikincil ve edilgen olarak konumlandırdığı ortaya çıkarılmıştır. Bu toplumsal cinsiyet ideolojisi BT reklamları ile kurulmakta, yeniden üretilmekte ve doğallaştırılmaktadır.

Gender Patterns in Advertisement of Information Technologies: The Case of *BT Haber* (IT News)

Abstract

*In this study, the gendered discourse of information technologies throughout the usage patterns of advertisement texts in IT periodicals are evaluated from the feminist perspective. How woman subjects are described and re-described by this technological discourse based on neoliberalism is inquired. This discourse claims that woman subject is not able to use high technology and therefore dominant gender ideology reproduces itself. The main argument of this study is that IT periodicals and advertisement texts published on these periodicals describe woman's relation with IT in a secondary and passive way. It is assumed that dominant gender ideology naturalizes the woman stereotypes about the relation between woman and technology. In this study *BT Haber*, which periodical targets IT managers in Turkey, is revealed that related with gender ideology, the discourses of neoliberalism, technocracy, and engineering ideology all together locate woman in a secondary and passive situation. Thus, in the society dominant gender ideology is created, reproduced, and naturalized by IT advertisements.*

Gamze Göker